

Op een gendergevoelige manier de nationale koek verdelen.

Nathalie Holvoet

Beslissingen over hoe het nationale inkomen (her)verdeeld wordt over de verschillende inwoners van een land is ondermeer afhankelijk van het gevoerde fiscaal beleid. Via een systeem van directe en indirecte belastingen enerzijds en via transfers en voorziening van publieke goederen en diensten¹[1] anderzijds intervenueert de overheid in de verdeling van inkomens, goederen en diensten. De primaire inkomensverdeling die ontstaat na de verdeling van inkomsten uit arbeid wordt door het overheidsingrijpen bijgesteld zodat de uiteindelijke inkomensverschillen tussen gezinnen kleiner worden. Tot voor kort was er maar weinig belangstelling voor de mogelijke effecten van het fiscale beleid op de verdeling van middelen tussen mannen en vrouwen en op het gendersysteem in het algemeen. Onterecht want empirisch onderzoek uit verschillende landen²[2] toont aan dat het fiscale beleid allesbehalve genderneutraal is. Naargelang de samenstelling van het budget (het geheel van uitgaven en inkomsten) kan de ongelijkheid in de verdeling van middelen tussen mannen en vrouwen, jongens en meisjes gevoelig verkleinen of vergroten. Vooral in het geval van ontwikkelingslanden, waar discriminatie tegenover meisjes leidt tot veel lagere scholings- en alfabetiseringsgraden en hogere waarden voor ondervoeding en mortaliteit van meisjes, kan een gendergevoelig fiscaal beleid het verschil maken.

Wat is een gendergevoelig budgetteren ?

Twee stappen: analyse en aanpassing

Gendergevoelig budgetteren verwijst allereerst naar een analyse van de impact van het budget op vrouwen en meisjes tegenover de impact op mannen en jongens. Gezien het bestaande gendersysteem maakt dat mannen en vrouwen een verschillende plaats innemen in de maatschappij, met verschillende rechten en plichten, is het niet evident dat de verdeling van het nationale budget over verschillende uitgavenposten en het genereren van inkomsten op verschillende manieren, éénzelfde impact heeft op mannen en vrouwen. Dit hoeft op zich ook niet zo'n probleem te zijn, maar het is het wel als blijkt uit de praktijk dat vrouwen en meisjes systematisch aan het kortste eind trekken. Een onderzoek in Ivoorkust toont bijvoorbeeld aan dat in 1995, 62,7 % van de overheidsinvestering in het onderwijs terecht komt bij jongens, tegenover 37,3 % bij meisjes (Demery, Dayton en Mehra, 1996).

Gendergevoelige budgetanalyse is belangrijk omdat het de mythe doorbreekt dat budgetten genderneutrale beleidsinstrumenten zijn. Het levert onweerlegbare statistische evidentie dat de overheid, veelal onbewust en ongewild, de ongelijke verdeling van middelen die vaak bestaat op het niveau van het huishouden, nog versterkt. Het is geen geheim dat in vele ontwikkelingslanden ouders met een beperkt huishoudelijk budget liever investeren in hun zonen dan in hun dochters omdat dit voor hen persoonlijk op lange termijn vaak de beste optie is. Een analyse van de impact van overheidsuitgaven die uitgesplitst is voor jongens en meisjes kan dan bijvoorbeeld aantonen dat de initiële scheefgroei in investering op het huishoudelijk niveau nog wordt versterkt door bijvoorbeeld overheidsuitgaven in de sector van het onderwijs vooral te richten naar het

¹[1] Publieke goederen is een verzamelnaam voor ondermeer collectieve goederen, dienstgoederen of sociale goederen. Deze goederen onderscheiden zich van private of individuele marktgoederen doordat ze vaak niet (volledig) splitsbaar en niet (volledig) individueel toeëigenbaar zijn. Deze goederen hebben een sociaal of maatschappelijk nut dat het individuele nut overstijgt. Typisch is dat voorziening van deze goederen door de markt zou leiden tot een onderaanbod aan te hoge prijzen (Moesen en van Rompuy, 1997).

²[2] Zie ondermeer UNIFEM (2000), Progress of the World's Women, voor een overzicht.

secondair en tertiair onderwijs, onderwijsniveaus waaraan meisjes in veel geringere mate participeren dan aan het primaire onderwijs.

In geïndustrialiseerde landen heeft gendergevoelige budgetanalyse bijvoorbeeld aangetoond dat verschillende taxatiesystemen een verschillend effect hebben op mannen en vrouwen. Zo blijken directe belastingen en vooral progressieve inkomstenbelastingen, waarbij hogere inkomsten proportioneel ook onderhevig zijn aan hogere aanslagvoeten, veel gendergevoeliger te zijn dan indirecte belastingen, waarbij iedereen onafhankelijk van zijn/haar inkomen hetzelfde bedrag betaalt (Himmelweit, 2001). Dat is niet zo verwonderlijk gezien het inkomen van mannen uit arbeid gemiddeld hoger ligt dan dat van vrouwen.

Budgetanalyse is een eerste stap die uiteindelijk moet leiden tot het aanpassen van het budget zodat de bestaande ongelijkheden kunnen bijgesteld worden en nieuwe scheefgroei vermeden kan worden. Indien overheden hun beleidsverklaringen inzake gendergelijkheid werkelijk willen toepassen in de praktijk, dan is het aanpassen van het budget op basis van de resultaten van een gendergevoelige budgetanalyse een noodzakelijke tweede stap. In het bovenstaande voorbeeld van de onderwijsuitgaven zou het concreet betekenen dat de overheid een deel van de investeringen in het secundair, en vooral het tertiair onderwijs, heroriënteert naar het primaire onderwijs. Dit zou ervoor zorgen dat een groter deel van de onderwijssubsidie bij meisjes terecht zou komen.

Het budgettaire proces

Gendergevoelig budgetteren gaat niet enkel over de hoogte en de samenstelling van het overheidsbudget. Een gendergevoelig fiscaal beleid vereist ook een aantal ingrepen in de wijze waarop het beleid en het budget totstandkomen. In de meeste landen uit Noord en Zuid is het budgetteren een exclusief proces van enkele ministers waar zelfs het parlement maar weinig invloed op heeft. Het budget is vaak ondoorzichtig en moeilijk te interpreteren door leken terwijl het eigenlijk een instrument zou moeten zijn dat de burger in staat stelt om zijn overheid te toetsen op het omzetten van beleidsverklaringen in effectief beleid. Men pleit er dan ook voor om het budget transparanter en resultaatsgericht te maken en budgettaire processen meer participatorisch. Dit pleidooi sluit nauw aan bij dat van de voorstanders van participatief budgetteren en meer algemeen bij het discours omtrent goed bestuur.

Het belang van gendergevoelig budgetteren

Economische groei en ontwikkeling

Terwijl het in ontwikkelingslanden voor individuele gezinnen vaak rationeler is om te investeren in zonen dan in dochters is het dat niet voor de overheid die investeringen moet toewijzen rekening houdende met het algemene belang op lange termijn. Dat algemene belang wordt vooral gediend door de bestaande kloof in verdeling van middelen tussen jongens en meisjes te dichten.

Een recente studie van de Wereldbank, *'Engendering Development: Through Gender Equality in Rights, Resources and Voice'* toont bijvoorbeeld op overtuigende wijze aan dat het wegwerken van ongelijkheden gebaseerd op sekse zou leiden tot een algemene toename van economische groei en ontwikkeling. Indien landen uit Zuid-Azië, Afrika ten Zuiden van de Sahara, het Midden-Oosten en Noord-Afrika gestart waren met de dezelfde genderkloof in het gemiddeld aantal jaren scholing als deze in Oost-Azië en over de periode 1960 tot 1992 de kloof op dezelfde wijze hadden gedicht als landen in Oost-

Azië dan zou de gemiddelde jaarlijkse groei van het Bruto Nationaal Produkt 3[3] over dezelfde periode ongeveer 0,5% tot 0,9% hoger geweest zijn (Klasen, 1999). En deze vaststelling blijkt niet alleen te gelden voor ontwikkelingslanden. Een verdere toename van het onderwijsniveau van meisjes zou ook in midden- en hoge inkomenslanden kunnen leiden tot een stijging van de globale productie: een stijging van 1 procent in het aandeel van meisjes met een secundair onderwijsdiploma zou leiden tot een stijging van het inkomen per hoofd met 0,3 procent (Dollar en Gatti, 1999).

De Millenniumverklaring van de Verenigde Naties (UNDP, 2001) toont aan dat blijkbaar ook de wereldleiders begrepen hebben dat investering in onderwijs van meisjes één van de meest doeltreffende manieren is om groei en ontwikkeling te stimuleren. Het is gemeenzaam bekend dat scholing van moeders (meer dan scholing van vaders), na controle voor andere mogelijke verklarende factoren zoals inkomen of beschikbaarheid van gezondheidscentra, resulteert in minder ondervoeding van kinderen, meer gebruik van gezondheidsdiensten en finaal in lagere zuigelingen- en kindersterfte. Onderzoek heeft ook aangetoond dat scholing van vrouwen een belangrijke factor is in het vertragen van de demografische groei. Kinderen van geschoolde moeders tenslotte hebben ook meer kans om ooit zelf school telopen4[4].

Gelijkheid

De allereerste en belangrijkste motivatie om een gendergevoelig fiscaal beleid te ontwikkelen is echter niet dat er belangrijke neveneffecten worden gecreëerd op het vlak van andere beleidsdoeleinden als economische groei en ontwikkeling. Dat is uiteraard handig meegenomen en kan een belangrijke troef zijn om tegenstanders te overtuigen, maar de basismotivatie voor gendergevoelig budgetteren is de bijdrage aan gendergelijkheid. Via het ondertekenen van ondermeer de Convention on the Elimination of the Discrimination against Women (CEDAW) en de slottekst van internationale conferenties als de Wereldvrouwenconferentie van Beijing (1995), heeft de meerderheid van de landen het belang van deze beleidsdoelstelling onderschreven en zich verbonden om eraan te werken. Gendergevoelig budgetteren is dus een manier om eerder gemaakte beloftes inzake gendergelijkheid in te lossen. Het bestaan van een internationaal kader blijkt overigens in de praktijk erg belangrijk voor het ondersteunen van nationale initiatieven. Ondermeer in Japan heeft men gendergevoelig budgetteren in de wet ingeschreven via een expliciete verwijzing naar de gemaakte beloftes tijdens de Beijingconferentie.

De beperkingen van gendergevoelig budgetteren

Gendergevoelig budgetteren biedt aan de overheid een instrumentarium om te interveniëren in de uiteindelijke verdeling van middelen tussen mannen en vrouwen. Het is echter niet zo dat een fiscaal beleid de enige of de belangrijkste bepalende factor is in het allocatieproces. Terwijl het aanbod van goederen als onderwijs en gezondheidszorg duidelijk wel rechtstreeks kan beïnvloed worden door het fiscale beleid, is dit veel minder het geval langs de vraagzijde.

Hoeveel middelen er geïnvesteerd worden in wie (de vraagzijde) wordt in de eerste plaats bepaald op het huishoudelijk niveau. Het is binnen het gezin dat bepaald wordt wie participeert aan marktarbeid, wie huishoudelijke arbeid verricht, wie school loopt en

3[3] Het Bruto Nationaal Produkt is een macro-economische indicator die de totale toegevoegde waarde weergeeft die geproduceerd wordt door nationale productiefactoren gedurende een gegeven periode (meestal één jaar) (van Poeck, Moesen en de Borger, 2000).

4[4] Voor een overzicht zie ondermeer Wereldbank (2001), Engendering Development: Through Gender Equality in Rights, Resources and Voice

hoelang, wie verzorgd wordt in het geval van ziekte.

Het is uiteraard niet zo dat ouders beslissen in een vacuüm. Ze worden beïnvloed door de hen omringende socio-economische en culturele realiteit. Vaak is het bovendien zo dat het ook belangrijk is wie het meeste doorweegt in een besluitvormingsproces. Hoewel dit zeker geen veralgemeenbare universele vaststelling is, heeft onderzoek uit een aantal ontwikkelingslanden⁵[5] aangetoond dat meisjes er alle belang bij hebben dat hun moeder een groot aandeel heeft in het beslissingsproces.

De overheid kan de vraagzijde enkel op indirecte wijze beïnvloeden via een beïnvloeding van factoren die op huishoudelijk niveau meespelen in het beslissingsproces. Het is bijvoorbeeld evident dat de hoogte van lonen voor mannelijke en vrouwelijke arbeid meestal een invloed uitoefenen op allocatie van arbeid binnen het huishouden. Hoe groter de loonkloof tussen mannen en vrouwen hoe meer waarschijnlijk dat vooral de man zal participeren aan marktarbeid en dat, in het geval van beperkte financiële middelen, onderwijsinvesteringen vooral zullen toebedeeld worden aan zonen wat het vooruitzicht biedt op een hoger toekomstig inkomen. De overheid kan hier interveniëren door de loonkloof tussen mannen en vrouwen te verkleinen.

Om echter te kunnen inspelen op beïnvloedende factoren moet het beleid wel eerst deze factoren kunnen identificeren. Gendergevoelig budgetteren vraagt hier dus allereerst een grondige studie van de onderliggende intrahuishoudelijke allocatieprocessen.

Gendergevoelig budgetteren in de praktijk: geen uniform model

Een vlugge blik op de praktijkvoorbeelden maakt onmiddellijk duidelijk dat er geen uniform model bestaat om gendergevoelig te budgetteren. Er is ondermeer variatie in de politieke locatie, de specifieke doeleinden, de reikwijdte, de plaats in de budgetcyclus, de gebruikte instrumenten⁶[6] en de wijze van rapportering.

De politieke locatie

Initiatiefnemers van gendergevoelig budgetteren kunnen zich zowel binnen als buiten de overheid situeren. Initiatieven die ontstaan binnen de overheid zijn vaak heel invloedrijk omdat ze gelocaliseerd zijn binnen de besluitvormingsorganen zelf. Het nadeel is dat deze initiatieven vaak heel sterk gepersonaliseerd zijn en erg afhankelijk van de persoonlijke betrokkenheid van een minister van Financiën of Gelijke Kansen. Eenmaal de legislatuur van een regering voorbij, worden dergelijke éénpersoonsondernemingen ook vaak opgeborgen of afgebouwd. Wanneer dergelijke initiatieven ontstaan is het dan ook erg belangrijk om ze zo snel mogelijk te institutionaliseren via bijvoorbeeld een wettelijk kader.

Initiatieven die ontstaan binnen de civiele maatschappij (ondermeer niet-gouvernementele organisaties, onderzoekscentra, vrouwenbewegingen, ...) zijn meestal duurzamer en hebben een breder draagvlak. Nadeel is uiteraard dat ze minder invloedrijk zijn en minder leiden tot werkelijke aanpassingen in budgetten. In de praktijk, en ondermeer in Zuid-Afrika en Uganda, blijkt vaak dat initiatieven die ontstaan binnen de civiele maatschappij in een latere fase bijdragen aan overheidsinitiatieven. Dat gebeurt vooral wanneer binnen niet-gouvernementele organisaties of vrouwenbewegingen,

⁵[5] Zie ondermeer HOLVOET Nathalie (1999), THOMAS Duncan (1994).

⁶[6] De variatie in de gebruikte instrumenten wordt in dit artikel niet besproken. Geïnteresseerde lezers kunnen ondermeer het UNIFEM-rapport '[Progress of the World's Women](#)' raadplegen of BUDLENDER, Debbie, Rhonda SHARP en Kerri ALLEN (1998), [How to do a gender-sensitive budget analysis : contemporary research and practice](#).

parlementariërs actief zijn die dan binnen het parlement en via het opzetten van allerlei parlementaire comités, initiatieven voor gendergevoelig budgetteren promoten.

De specifieke doeleinden

De ultieme doelstelling van initiatieven tot gendergevoelig budgetteren is het budget en de onderliggende budgettaire processen wijzigen. Dat is echter niet de onmiddellijke doelstelling van de meeste initiatieven, zeker niet wanneer ze zich binnen de civiele maatschappij bevinden. Lokale, kleinschalige budgetgroepen hebben vaak als eerste bedoeling het doorbreken van de mythe dat het budget een complexe genderneutrale materie is die enkel bestemd is voor ingewijden. Heel vaak zijn dergelijke lokale kleinschalige initiatieven eigenlijk projecten van economische alfabetisering waarbij op eenvoudige wijze de inhoud en opmaak van een budget wordt uitgelegd en waarbij burgers het budget leren beschouwen als een toetsingsinstrument waarop ze hun overheid kunnen beoordelen.

De reikwijdte

Er zijn weinig initiatieven die zich richten op het volledige budget. De meeste budgetanalyses die tot op heden zijn uitgevoerd zijn analyses langs de uitgavenzijde. De meeste analyses beperken zich bovendien tot welbepaalde uitgavenposten binnen de 'zachte' welzijnssectoren. Zo richten de meeste analyses zich op sectoren als onderwijs, gezondheidszorg, en veel minder op sectoren zoals landbouw en transport. Die tendens is niet zo verwonderlijk gezien 'zachte' sectoren in grotere mate met 'vrouwen' en 'gender' worden geassocieerd, terwijl uitgaven in sectoren als landbouw en transport uiteraard een even groot substantieel effect kunnen teweegbrengen op gender. De focus op de uitgavenzijde is op het eerste zicht merkwaardig maar helemaal niet zo verwonderlijk als je weet dat de meeste initiatieven van gendergevoelig budgetteren genomen worden in ontwikkelingslanden. Daar wordt de inkomstzijde van de nationale budgetten vooral bepaald door inkomsten uit import- en exporttarieven en in veel mindere mate door inkomsten uit bijvoorbeeld directe inkomstenbelasting, wat het maken van analyses langs de inkomstzijde bemoeilijkt.

Een vorm van inkomsten die in de context van ontwikkelingslanden recentelijk wel meer en meer getoetst wordt op genderimpact zijn gebruiksgelden. Veel ontwikkelingslanden, en vooral diegene die zich bevinden in de categorie van de allerlaagste inkomens, hebben in het recente verleden systemen van gebruiksgelden ingevoerd voor basisvoorzieningen zoals ondermeer het onderwijs. De grote budgettekorten hebben die landen ertoe aangezet om basisvoorzieningen niet langer gratis te voorzien maar om aan de gebruikers ervan een bijdrage te vragen onder de vorm van gebruiksgelden. Gendergevoelige budgetanalyses van de invoering van dit systeem geven aan dat vooral meisjes daar de dupe van dreigen te worden en dat gebruiksgelden de reeds bestaande kloof in onderwijsparticipatie nog groter maakt. In landen als Kenya, Ghana, Zimbabwe blijken meisjes als gevolg van de invoering van het systeem ongeveer tweemaal zoveel kans te hebben om van school gehaald te worden dan jongens (Jan Vandemoortele, 2001).

Budgetanalyses in geïndustrialiseerde landen waar wel systemen van directe inkomstenbelasting bestaan, richten zich wel meer op de inkomstzijde van het budget en dan vooral op de vergelijking van de genderimpact van directe inkomstenbelastingen en indirecte belastingsystemen.

Plaats in de budgetcyclus

De meeste budgetanalyses situeren zich in de fase van de implementatie van het budget. Dat is geenszins verwonderlijk omdat de noodzakelijke informatie om een budgetanalyse te doen veelal pas wordt vrijgegeven tijdens de implementatiefase. De planningsfase van een budgetcyclus is meestal een exclusief proces gedomineerd door het Ministerie van Financiën of Begroting waardoor enkel initiatieven die zich binnen deze ministeries zelf situeren, starten vanaf de planningsfase. Anderzijds worden er ook relatief weinig budgetanalyses gedaan tijdens de evaluatiefase van de budgetcyclus. Dat heeft vooral te maken met het feit dat deze evaluatiefase vaak pas gebeurt wanneer een volgende budgettaire cyclus al is opgestart en er dus veelal heel weinig terugkoppeling bestaat tussen de resultaten van de evaluatie van één budgetcyclus en de volgende budgettaire cycli. In de meeste landen wordt er dan ook, geheel onterecht, weinig belang gehecht aan de evaluatiefase en worden bevindingen die voortvloeien uit de evaluatie gewoon opgeborgen.

Wijze van rapportering

De wijze van rapportering is in grote mate afhankelijk van andere karakteristieken van initiatieven van gendergevoelig budgetteren. Voor initiatieven die in grote mate geïnstitutionaliseerd zijn binnen de overheid zijn er veelal wettelijke verplichtingen die duidelijk de vorm van de rapportering vastleggen. In Frankrijk bijvoorbeeld is het sinds 1999 wettelijk verplicht om aan het jaarlijkse budget een annex (de zogenaamde 'jaune budgétaire') toe te voegen die de gender-impact van het budget beschrijft (Philippe-Raynaud, 2001). De rapportage van initiatieven die zich binnen de civiele maatschappij situeren kan heel uiteenlopend zijn. Het varieert van wetenschappelijke rapporten verspreid door onderzoekscentra, tot pamfletten, nieuwsbrieven uitgebracht door lokale budgetgroepen.

Besluit

Het fiscaal beleid van een land heeft ondermeer als doel om bestaande maatschappelijk ongewenste ongelijkheden in de verdeling van inkomsten, vermogens, goederen en diensten bij te stellen.

Een allereerste belangrijke vaststelling is dat er inderdaad zowel in Noord als Zuid systematische ongelijkheden bestaan in de verdeling van inkomsten, goederen en diensten tussen mannen en vrouwen die verbonden zijn met het bestaande gendersysteem. Gezien de meeste nationale overheden via de ondertekening van internationale verdragen het belang van gendergelijkheid hebben onderschreven en zich ertoe hebben verbonden om hieraan ook daadwerkelijk te werken, is het doorvoeren van een fiscaal beleid dat poogt genderongelijkheden weg te werken haast vanzelfsprekend.

Een gendergevoelig fiscaal beleid vraagt allereerst een analyse die de impact van het budget (het geheel van inkomsten en uitgaven; het belangrijkste instrument van een fiscaal beleid) uitsplitst naar mannen en vrouwen, jongens en meisjes. De resultaten van analyses die tot op heden werden uitgevoerd in Noord en Zuid brengen aan het licht dat het budget geen genderneutraal instrument is. Integendeel het versterkt vaak de reeds bestaande ongelijkheden die verbonden zijn met het bestaande gendersysteem. Een tweede stap is dan om, voortbouwend op de uitdrukkelijke beleidsintentie om aan gendergelijkheid te werken, bestaande ongelijkheden bij te stellen via aanpassingen in de samenstelling van het pakket van inkomsten en uitgaven. Zo blijken bijvoorbeeld progressieve systemen van directe inkomstenbelastingen gendergevoeliger te zijn dan indirecte belastingen en blijken onderwijssubsidies minder disproportioneel bij jongens terecht te komen wanneer er meer wordt geïnvesteerd in primair onderwijs.

Een overzicht van praktijkvoorbeelden leert dat er geen uniform model bestaat om gendergevoelig te budgetteren. Initiatieven zijn duidelijk heel erg verschillend en variëren op het vlak van de politieke locatie (binnen/buiten de overheid en gecombineerde initiatieven), de reikwijdte (inkomstzijde versus uitgavenzijde, bepaalde posten binnen de inkomsten of de uitgaven), de specifieke doelstellingen (bewustwording, verandering in budget en budgettaire processen), de gebruikte instrumenten, de plaats in de budgetcyclus (de planning, implementatie, evaluatie), de wijze van rapportering (officiële annex bij het budget, wetenschappelijke rapporten, pamfletten).

Eén algemene vaststelling die wel gemaakt kan worden, is dat ontwikkelingslanden tot op heden veel beter scoren op het vlak van genomen initiatieven inzake gendergevoelig budgetteren. Maar is er hoop. In een aanzienlijk aantal geïndustrialiseerde landen, waaronder ook België, begint het begrip van gendergevoelig budgetteren ingang te vinden naar het beleid en staan er initiatieven op stapel, waarvan we hopelijk binnenkort de concrete uitwerking zullen zien.

BIBLIOGRAFIE

BUDLENDER, Debbie, Rhonda SHARP en Kerri ALLEN (1998). How to do a gender-sensitive budget analysis : contemporary research and practice. London, Commonwealth Secretariat.

DEMERY, Lionel, Julia DAYTON and Kalpana MEHRA (1995). 'The Incidence of Social Spending in Côte D'Ivoire, 1986-1995', Poverty and Social Policy Discussion Paper Series Nr. 82. Washington D.C., World Bank, Poverty and Social Policy Department.

DOLLAR, David en Roberta GATTI (1999). 'Gender Inequality, Income and Growth : Are Good Times Good for Women?', Background paper for 'Engendering Development'. Washington D.C., World Bank, Development Research Group, 40 blz.

HOLVOET, Nathalie (1999). 'Intrahousehold resource allocation: impact of credit and women's groups. A case-study for rural South India', ongepubliceerde doctoraatsthesis. Antwerpen, Instituut voor Ontwikkelingsbeleid-en beheer.

KLASEN, Stephan (1999). 'Does Gender Inequality Reduce Growth and Development? Evidence from Cross-Country Regressions', Policy Research Report on Gender and Development Working Paper Series nr. 7. Washington, World Bank.

MOESEN, Wim en Vic VAN ROMPUY (1997). Handboek openbare financiën. Leuven, Acco.

PHILIPPE-RAYNAUD, Françoise (2001). 'Le jaune budgetaire des droits des femmes et de l'égalité entre les femmes et les hommes', paper gepresenteerd op de conferentie 'Towards gender-responsive 'Towards Gender-Responsive Budgeting : Launching a Global Vision to Strengthen Economic and Financial Governance' (Brussel, 16-17 oktober). Paris, Ministère de L'Emploi et de la Solidarité, Service des Droits des Femmes et de l'égalité.

THOMAS, Duncan (1994). 'Like father, like son : like mother, like daughter : parental resources and child height', Journal of Human Resources, volume 29, nummer 4, blz. 950-988.

UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME FOR WOMEN (2000). Progress of the World's Women. New York, UNIFEM.

VANDEMOORTELE, Jan (2001). 'Are user fees and narrow targeting gender-neutral?' paper gepresenteerd op de conferentie 'Towards Gender-Responsive Budgeting : Launching a Global Vision to Strengthen Economic and Financial Governance' (Brussel, 16-17 oktober). New York, United Nations Development Programme.

VAN POECK, André, Willem MOESEN en Bruno de Borger (2000). Algemene economie. Antwerpen, Standaard-MIM.

WERELDBANK (2001). Engendering Development : Through Equality in Rights, Resources and Voice. World Bank Policy Research Report. New York, World Bank and Oxford University Press, New York.

*Nathalie Holvoet is post-doctoraal onderzoeker bij het Instituut voor Ontwikkelingsbeleid-en beheer van de Universiteit Antwerpen
Specialisaties: gender en evaluatie van ontwikkelingsprojecten en -programma's
Lid van de commissie Vrouw en Ontwikkeling*

*Bestuurder bij Belgische Investeringsmaatschappij voor de
Ontwikkelingslanden (BIO)*